

DİVAN ŞİİRİNDE ELMAS Diamonds in Divan Poetry

Fatıma AYDIN

Dr., Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, faydin@osmaniye.edu.tr, orcid.org/0000 0002 6245 4492

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received: 05.10.2022

Kabul/Accepted: 14.12.2022

DOI: 10.51592/kulliyat.1184657

Anahtar Kelimeler

Divan Şiiri, Elmas, Şebçerağ,
Pırlanta.

Keywords

Divan Poetry, Diamond,
Sebçerag, Brilliant.

ÖZ

Elmas, tarih boyunca değerli bir taş olarak insanların hayatında var olmuştur. Elmaslar karbondan oluşmuş kristalize taşlardır. Bu taş, doğadaki en sert maddedir. Işıltıları ve sertlikleri ile değer kazanmışlardır. Tarih boyunca çeşitli inanışlara göre elmaslar kutsal sayılmışlardır. Bu değerli taşlar, Divan şairlerine de ilham vermişlerdir. Elmasların çok sert olması ve bu sertlikleri ile diğer madenleri delebilmesi şairleri çok etkilemiştir. Elmas tozunun hem zehir hem de şifa amacıyla kullanımına da şiirlerde rastlanır. Ateşin elmasa zarar vermemesi ve çok derin madenlerden çıkarılması gibi elmasın özellikleri de beyitlerde yer almaktadır. Divan şairleri elmas ile sevgili arasında bağlantı kumuşlardır. Elmasın berraklığı ve parlaklığı divanlarda sevgilinin bedenine, gerdanına, topuğuna veya tenine benzetilmiştir. Şair kendi gözyaşını, şairlik yeteneğini, sözlerini ve şiirlerini de elmasa benzetmiştir. Bir mücevher olarak elmasın kullanımını Divanlarda örneklendirilmiştir. Divanlarda elmas küpelerden, yüzüklerden, iğnelerden ve hançer süslerinden bahsedilmektedir. Elmas kelimesi Divanlarda keskinliği ile çelik manasında da kullanılmıştır. Kesilmiş ve şekil verilmiş elmaslara pırlanta denilmektedir. Pırlanta kelimesi Divanlarda karşımıza çıkmaktadır. Şairler efsanevi bir elmas olan Şebçerağ'dan da şiirlerinde bahsetmişlerdir. Şebçerağ kelimesi hem padişah tarafından Hz. Muhammed'in kabrine hediye edilen gerçek bir elmasın adıdır hem de efsanevi bir cevherdir. Makalemizde elmas ve elmasla ilgili kelimelerin Divan şairlerince nasıl ele alındığı incelenerek Osmanlı kültür dünyasına yeni bir pencere açmak amaçlanmıştır.

ABSTRACT

Diamond has existed in people's lives as a precious stone throughout history. Diamonds are crystalline stones made of carbon. This stone is the hardest substance in nature. They gained value with their shine and hardness. Throughout history, diamonds have been considered sacred according to various beliefs. These precious stones also inspired Divan poets. The fact that the diamonds are very hard and that they can pierce other mines with this hardness affected the poets very much. The use of diamond dust for both poison and healing purposes is also found in poems. The properties of the diamond, such as the fact that fire does not damage the diamond and that it is extracted from very deep mines, are also included in the couplets. Divan poets have made a connection between the diamond and the beloved. The clarity and brilliance of the diamond is likened to the body, neck, heel or skin of the lover in the divans. The poet likened his own tears, poetic talent, words and poems to diamonds. The use of the diamond as a jewel is exemplified in the Divans. Diamond earrings, rings, pins and dagger ornaments are mentioned in the divans. The word diamond was also used in the meaning of steel with its sharpness in Divans. Cut and shaped diamonds are called brilliant. The word brilliant appears in Divans. Poets also mentioned Şebçerag, a legendary diamond, in their poems. The word Sebçerag was used by both the is the name of a real diamond that is gifted by Sultan Ahmed I. to the tomb of Prophet Muhammad, and it is a legendary gem. In our article, it is aimed to open a new window to the Ottoman cultural world by examining how the diamond and the words related to diamonds were handled by the Divan poets.

Atıf/Citation: Aydın, F. (2022) "Divan Şiirinde Elmas", *Külliyyat, Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 18(Aralık), 1-14.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Fatıma AYDIN, faydin@osmaniye.edu.tr

GİRİŞ

Değerli taşlar, yüzyıllardır insanlar tarafından süslenme ve statü gösterme amacıyla kullanılmaktadır. Bu taşlar arasında en değerli olanı elmadır. Yapısal olarak bakıldığında elmas sadece karbondan oluşan bir madendir. Fakat kübik kristal yapısı ile eşsiz özelliklere sahiptir. Öncelikle elmas, doğadaki en sert maddedir. Buna rağmen bu taş, şiddetli bir kuvvetle kırılabilir. Elmas çoğu kimyasal tepkimeye dirençlidir. İnsanoğlu tüm bu özelliklerini keşfetmeden önce de elmasın bir özelliği onu değerli kılmıştır. Elmasın parlaklığı ışığı oldukça iyi kırabilmesinden kaynaklanmaktadır.

Elmaslar genellikle renksizdir fakat nadiren kırmızı, yeşil, mavi, pembe ve sarı renkte elmaslar da bulunmaktadır. XVIII. yüzyıla kadar dünyanın elmas kaynağı Hindistan'dır. XVIII. Yüzyıla gelindiğinde ise Brezilya elmas üretimi dünyasında liderliği ele geçirmiştir. XIX. yüzyıla gelindiğinde ise Güney Afrika'daki zengin elmas kaynakları ortaya çıkarılmış ve böylece Güney Afrika, elmas madenleri, zenginliği ve çıkarılan elmas kalitesi ile dünya piyasalarına yön veren asıl kaynak haline gelmiştir. Günümüzde Afrika ülkelerinden Rusya'ya kadar birçok ülkede elmas madeni bulunmaktadır (Şavlı, 2002: 34-37).

Tarih boyunca elmaslar, her zaman kıymet verilen taşlar olmuştur. Bazı inanışlar için bu taş kutsaldır. Elmasın ilk bulunduğu yer olan Hindistan'da elmas, tanrıların birbirlerine sundukları hediyedir. Özellikle tanrı heykelleri bu taşlarla süslenmiştir. Hindistan'da bu taşta sahip olan insanların kıtlık, savaş, hastalık gibi felaketlerden korunacağına da inanılmaktadır. Antik Yunanlılar da bu taşta kutsallık vermiştir. Antik Yunanlılara göre aşk tanrısı Eros'un ok uçları elmastan yapılmıştır. Elmasların yıldız kırıntıları olduğu da düşünülmüştür. Kartacılara göre elmas, güneş tanrısı Baal ve ay tanrıçası Astarte'nin aşkıyla ortaya çıkmıştır. Bu inanışa göre güneş ve ayın ışınları birbirine kavuşup bir suya düşerse ağırlaşarak elmas olurmuş. Romalılar elmasın sahibine güç ve cesaret getireceğine inanmışlardır. Batı dünyasında XVI. yüzyıldan sonra özellikle kraliyet ailelerinde evlilik yüzüklerinde elmas kullanılmıştır (Kömürlü&Özkan, 2013: 76-83).

Karbondan meydana gelen elmas, mükemmel bir kristal kabul edilir. Oluşum yeri diğer süs taşlarından farklıdır. Diğer süs taşları yer kabuğunun üst kısmında oluşurken elmas madeni yerin alt kısmında oluşur. Bu nedenle elmas az bulunan ve zor elde edilen bir cevherdir. Kesilmiş elmaslar (pırlantalar) günümüzde büyüklükleri, renkleri, durulukları gibi birçok özelliğe göre değerlendirilerek sertifikalandırılmaktadır. Elmasın ağırlık birimi karattır. Karat kelimesi Arapça kırat kelimesinden türemiştir. Kırat, keçi boynuzu çekirdeği anlamına gelir. Keçi boynuzu çekirdeklerinin hepsi aynı ağırlıktadır. 1 karat 200 miligramdır (Arıyürek & İyioğlu, 2020: 1575-1587).

Osmanlı İmparatorluğu'nda elmaslar nadir bulunan değerli mücevherler olarak rağbet görmüştür. Estetik bir unsur olarak elmas, Osmanlı şairlerinin divanlarında da kendine yer bulmuştur. Bu çalışmada Divan şairlerinin eserlerinde elmas kelimesinin hangi anlamlarda ve bağlamlarda kullandığı incelenerek örneklendirilmiştir. Geleneksel edebiyatlarda aynı bağlam farklı şairler tarafından aynı şekilde tekrar tekrar kullanılır. Geleneksel bakış açısıyla bu tekrara düşmek değil ancak güzelliğin takdir edilmesidir. Bu açıdan bakıldığında Divan şairlerinin de elmaslarla ilgili aynı bağlamı aynı şekilde defalarca ele almalarının nedenini anlıyoruz. Çalışmamızda hem okuyucuyu sıkmamak hem de sayfa tasarrufu yapabilmek adına her bir bağlamdan bir adet örnek beyit seçilerek okuyucuya sunulmuştur.

DİVAN ŞİİRİNDE ELMAS

Taşların en kıymetlisi olarak kabul edilen elmas; sertliği, keskinliği ve nadir bulunması ile şiiirlere konu olmuştur. Elmas kelimesinin aslı Yunanca azamis kelimesidir. Farsça mâs şeklinde söylenen elmas, sert çelik anlamında da kullanılmıştır (Onay, 1996: 169).

Değerli taşların nerelerde buldukları ve nasıl çıkarıldıklarını anlatan, taşların özellikleri ve oluşumları hakkında bilgi veren eserlere *Cevâhîrnâme/Cevhername* denilir. Söz konusu eserlerde bu değerli taşlar hakkındaki hurafe ve inanışlara da yer verilir. Bazı taşların kimi rahatsızlıklara iyi geldiğine inanılmaktadır. Cevâhîrnâmeler bu konuda da ilginç bilgiler barındırır. Bu tür, Klasik Edebiyatımızda çeviri ve derlemelerle başlamıştır. Genellikle Cevahîrnâmeler, mensur yazılmıştır. Bilinen tek manzum örneği, Ahmed-i Bîcân tarafından kaleme alınmıştır (Kutlar, 2001, 81-82). Antepli İbrahim Bin Bâlî, cevahirname türünde kaleme aldığı *Hikmetname*'sinde iyi bir elmasın beyaz, saf ve berrak görüldüğünü bilgisini verir. Ayrıca elmasların ak, kara, kızıl, yeşil, sarı ve gümüş renkli olabileceklerini de bildirmiştir. İbrahim bin Bâlî, güneş karşısına konulduğunda elmasa bakan kişilerin gökkuşağı gibi ışıltılar görebileceğini yazmıştır (Kutlar Oğuz, 2013: 83). Cevhîrnâmelere göre elmas sert bir madendir. Diğer madenleri kesebilir. Fakat elması sadece kurşun keser. Elmas erimez, yıpranmaz veya kırılmaz. Eğer elmas ağza alınırsa kişinin dişleri ufalanır, yutulursa bağırsakları delinir. Buna karşın elmas suyunun bazı hastalıkları yok ettiğine ve korkuyu ortadan kaldırdığına da inanılmaktadır (Argunşah, 1999: 146). Elmas tozu ise zehir olarak bilinmektedir. Hz. Hasan'ın bu zehirle şehit edildiği rivayet edilmektedir. Elmas kırıntılarının açık yaranın kapanmasını engelleyip devamlı acı verdiği düşünülmektedir (Pala, 2012: 137). Merhemle karıştırılıp vücuda sürülürse iltihaplanmaya sebep olur.

Elmasın bahsedilen özellikleri Divan şairlerine ilham vermiş, şairler eserlerinde elmasa sıkça yer vermişlerdir. Divan şairlerinin elmasları nasıl andıkları birer beyitle örneklendirilerek aşağıda ele alınmıştır.

Şairler elmasın fiziksel özelliklerinden etkilenecek bunları çeşitli hayaller içerisinde ele almışlardır. İlk olarak elmasın çok sert olması ve diğer cevherleri delebilmesi şairlere ilham vermiştir:

“Bilsem eşküm n'îçün itmez gönline yârun eşer

Dirler elmâs iy Muhibbî seng-i hârâdan geçer”

Muhibbî (Yavuz&Yavuz, 2016: 1040, G. 1038/4)

Elmas ısıya dayanıklıdır. Ateşin bu taşa zarar verememesi şairleri etkilemiştir:

“Cevher-i elmâs-ı peykânun ko tursun dilde kim

Ey sanem elmâsa âteş eylemez dirler ziyân”

Vasfî (Köksal, 2016: 12, K. 7/18)

Elmas ancak kuşunla kesilebilir:

“Suhan-ı nerm ider elbet dil-i sengîne eser

İktizâ eylese kurşunla olur hakk elmâs”

Belîğ Mehmed Emin (Dereli, 1992: 115, G. 106/5)

Elmas saf bir madendir. Bu taşın saf olması ile insanın dürüstlüğü arasında bir benzerlik vardır:

“Kimin ki cevheri sâf olsa ‘ayb-bîn olmaz

Görür mi kimse hiç elması kim miheklilik ider”

Koca Ragıp Paşa (Yorulmaz, 1989: 85, G. 52/6)

Elmas eşi benzeri zor bulunan değerli bir cevherdir:

“Ne cevhermiş aradum buldum ol elmas-ı makbûlî

Çarışdurdum velî ser-tâ-be-pâ ‘arz-ı Sitanbulî”

Ahmed Badi (Okmak, 2008: 420, kıt. 2/24)

Elmas, değeri açısından safir yani gök yakut ile karşılaştırılmıştır. Elmas safirden üstündür:

“Musaffâ mermer-i berrâkına kıymet degil gerdûn

Ki gök yâkût olur mı hem-ser elmâs-ı dirahşâna”

Şeyhülislâm İshak (Doğan, 1997: 242, K. 33/13)

Elmas gibi değerli taşlar, çizilme gibi durumlardan sakınmak amacıyla pamuk içinde muhafaza edilir. Şairler de sevgilinin yataktaki bedenini pamuklara sarılmış elmas olarak tasvir ederler:

“Derûn-ı penbede elmâs hâtem görmege benzer

Bürehne cismine bakmak o şûhun câme-hâb içre”

Nüzhet (Demirkol, 2003: 356, G. 269/ 2)

“Elmas madeni ve elmastan yapılan dal” (Genel Osmanlıca Sözlüğü, E. T.: 14.09.2022) anlamına gelen bâbet, elmasın ışığı yansıtması özelliğiyle ilişkilendirilerek sevgilinin yüzü olarak düşünülür:

“Ne bâbet kim olur gün pertevinden dâde-i şebnem

Gözüm ol nev ruhsârün gören sâ’at kamaşupdur”

Kavsî (Çakır, 2008: 170, G119/6)

Elmasın özelliklerini şiirlerine konu eden şairler için elmas madenleri de ilham vericidir:

“Bahtı verse takvîyet nahlin müseddes hânesi

Ma'den-i elmâs olurdu sîne-i hârâ gibi”

Nedim (Macit, 1997: 71, K.18/22)

Divan şiirinden elmasların güç ve zenginlik göstergesi olarak yıllarca tahtları, taşları, hançerleri, kılıç kınları ile kabzalarını, çeşitli takıları süslediklerine dair bilgilere ulaşılır. Aşağıdaki beyitten, elmasların hançer süslemesinde kullanıldığı anlaşılır:

"Dürr-i yek-tâ-yı sa'âdet zîb ü zîver tâcına

Gevher-i vâlâ-yı nusret hançer-i elmâsına"

Bâkî (Küçük, 1994: 352, G.408/9)

Günümüzde olduğu gibi geçmişte de elmas, yüzük taşı olarak kullanılmıştır:

"Câm-ı hurşîd-i cihân-tâba ziyâ feyz eyler

Hâtem-i devletinün şa'sa'a-i elmâsı"

Bâkî (Küçük, 1994: 433, G.537/8)

Şiirlerde elmas küpelerden de bahsedilmektedir:

"Degildir mû-be-mû hûy nazm olunmuş rişte-i zülfe

Dür [ü] elmâs âvize kılinmış târ-ı gjsûda"

Lazikizâde Feyzullah (Demir, 2017: 466, G. 584/3)

İğneler/ broşlar da elmaslarla süslenmiştir:

"Görmedim hergiz o gelmiş ola ruhum sînemi

Sûzen-i elmâsla gûyâ kim olmuş dûhte"

Emetullah Hanım (Çolak, 2010: 324, G.230/4)

Divan şiirine baktığımızda elmasın mühür süslemelerinde kullanıldığını da görürüz:

"Şu'le-i hurşîd düşmüş sandılar nergislere

Mühr-i elmâsın gören dest-i zer-efşân üstine"

Nakşi-i Eyyubî (Açıkgöz, 2016: 102, G. 27/24).

Sağ elin başparmağına takılan okçuluk yüzüğü olan zihgirler, Osmanlı döneminde sıklıkla kullanılan takılardandır.

Divan şairleri zihgirlerin kimi zaman elmaslarla süslediği bilgisini de verir :

"Guyiyâ şâhid-i kûhsâr bir elmâs -ı zih-gîr

Takınup nevk-i benânına olur lem'a-feşân"

Giritli Ali Aziz Efendi (Aydın, 1996: 68, K. 2/118)

"Divan şairleri, elmas kelimesini sert ve keskin kılıç manasına uygun olacak şekilde silahlarla birlikte kullanmışlardır. Bu nedenle şiirlerde, elmas ile kılıcın bir arada geçtiği terkipler karşımıza çıkar:

"La' l ü yâkût eyledi elms tiğîndan revân

Halk tahsîn itdiler şemşîr-i gevher-bârına"

Bâkî (Küçük, 1994: 415, G. 407/2)

Kimi zaman elmas, çelikten bir hançerdir:

"Bârân olur ehl-i nazarın hûn-ı sirişki

Berk ursa miyânında ne dem hançer-i elmâs"

Şeyh Galip (Okçu, e-kitap, k. 129/2)

Divan şiiri dünyasının merkezinde aşk vardır. Değerli ve güzel olan her şey sevgiliye benzer. Bu nedenle sevgiliyle ilgili birçok unsur, elmas ile ilişkilendirilerek verilir.

Sevgilinin yan bakışı keskinliği ve can yakıcılığıyla çelik hançere benzetilir:

“Hançer-i elmâs-ı gamzen var iken hûnî gözün

Çekmesin âlemde tîg-ı âhenînin minnetin”

Bâkî (Küçük, 1994: 328, G. 383/4)

Kimi zaman ise bu elmas hançer, ucu kıvrık şekliyle sevgilinin kirpiğine benzetilmiştir:

“Düşüp dil murgu gamdan kirpiğine

Havâdan hançer-i elmâsa düşdi”

Ahmed Paşa (Özgeriş, 2016, G. 303/4)

Sevgilinin şarap rengindeki dudakları elmasa benzeyen dişleri örten kıymetli bir taştır:

“Gonca-i şu'le-berg ya'nî câm

La'l-i elmâs-pûş ya'nî mey”

Fehîm (Üzgor, 1991: 682, G. 18/4)

Sevgilinin teninin beyazlığı inciye, parlaklığı ise elmasa benzer:

“Gerçek didiler la`l-i Bedahşânına söz yok

Ak incü misâli göre elmâs teni var”

Benderli Cesari (Akkuş, 2010: 587, G. 253/5)

Sevgilinin beyaz gerdanı da elmasa benzetilmiştir:

“Lebün yâkût u dendândur beyâz gerdeni elmâs

Murassadur serâpâ bulunmaz degme her kanda”

Hafid (Ünal, 2003: 253, G. 241/4).

Sevgilinin gabgabı yani çene altı da elmadır:

“Hat zümürüd la`l leb elmâs gabgab dürr dişi

Bak dehân-ı dilbere dürc-i cevâhirdir bütün”

Mehmed Şerif Efendi (Yağcı, 2006: 123, G. 111/ 6)

Kolun bilek ile dirsek arasındaki bölgeye sa'id denilir. Sevgilinin sa'idi de berraklığı ile elmadır:

“Sâ'id-i berrâk-ı elmâsı sürâhiye dönüp

Oldu ol billûr-ı sâfi hem-çü peymâne beyâz”

Lazikizâde Fezullah (Demir, 2017: 376, G. 412/4)

Enderunlu Fâzıl, sevgilinin farklı bir unsurunu elmasa benzetmiştir. Ona göre sevgilinin topukları birer elmas parçasıdır:

“Ayaqlar bir sebîke-sîm-i hâliş

Topuklar pâre-i elmâs güyâ”

Enderunlu Fâzıl (Yanartaş, 1997: 28, G. 10/2)

Sevgilin tüm bedeni de elmastandır:

“O sîm-endâmı aldık halka-i âgûşa bir kerre

O elmâsın hele zîb-i nigîndân olduğun gördük”

Nedim (Macit, 1997: 304, G.58/2)

Sevgiliye ait unsurları elmasla ilişkilendirerek tasvir eden şairler, kendi özelliklerini kimi zaman bu değerli taşla benzetmişlerdir. Söz söyleme kudreti ve şairlik yeteneğini tasvir ederken elmasla bağlantı kurmuşlardır. Kimi zaman şairin kirpiği diğer cevherleri delen elmas olarak hayal edilmiştir:

“Kirpüğüm elmâs idüp delsem yaşum cevherlerin

Dâne dâne her birin tesbîh-i mercân eylesem” Muhibbî (Yavuz&Yavuz, 2016: 518, G. 2343/3)

Nev’î, şairlik tabiatını elmasla benzeterek diğerler cevherlerden üstünlüğünü vurgulamıştır:

“Medhün güherlerin delüp elmas-ı tab' ile

Dizdüm zamâne silkine bir nazm-ı yadigâr” Nev’î (Tulum&Tanyeri, 1977: 45, G. 12/8)

Şairler sözlerini değerli olması hasebiyle elmasla benzetirler:

“Dilüm deryâ-yı hikmetden dilerdür

Sözüm elmâsı hoş dürler dilerdür” Handâni (Durkaya, 2017: 42, G./1-36)

Şairlerin/âşıkların gözyaşları sevgili uğruna saçabileceği hazinesidir. Bu açıdan gözyaşları değerli oluşları ve kıymetleri ile Divan şairlerince elmas olarak ele alınmıştır:

“Bir dem içinde deldi bin elmâs-ı eşkimi

Müjgânlarım kim der ola cevherî değil” Hayâlî (Tarlan, 1992:196, G. 309/4)

Şairin hayal dünyasında gözyaşları elmas olduğuna göre bu yaşların kaynağı olan gözler de elmas madeni olur:

“Dide-i pür-hûnum etdin ma'den-i elmâs-ı eşk

Reng-i rûy-ı şîşe-i pür-inkisarımdan sakın” Nâilî (İpekten, 1990: 262, G. 120/4)

Şairin gönlü de elmas olarak ele alınmıştır. Hayâlî Bey , feleğin gönlünü kırmaktan sakınmasını belirtir ve eğer kırılırsa her bir parçasının elmas ok temrenlerine dönüşeceğini söyleyerek onu uyarır:

“Benim gönlüm sımkandan ey felek kıl ihtirâzı kim

Şikest olsa olur her pâresi elmâs peykânı” Hayâlî (Tarlan, 1992: 59, k.21/16)

Gam, acı verici olması nedeniyle beyitte elmas tırnaklara sahip bir kişi/canlı olarak hayal edilmiştir:

“Nâhun-i elmâs-ı gamla dil olaldan pür-hırâş

San hilâlistân-ı mihnetdür bu tab'-ı pür-elem” Râmî (Hamami, 2001: 501, G. 124/5)

Elmas tozu serpilmiş yaraların iyileşmediğine dair bir inanç bulunmaktadır. Şairler bu inanca şiirlerinde sıklıkla yer verirler:

“Derûnum rîş rîş itmekte nîş-i gamze-i ser-tîz

Yine elmâs-ı rîze merhem-i zahm-ı derûn olsa” Fehîm-i Kadim (Üzgör, 1991: 640, G. 19/3)

Elmas tozu bazı ilaçların içerisinde de katılmıştır. Elmas ve merhem kelimesi birlikte kullanılarak bu uygulamaya gönderme yapılmıştır:

“Yetiş cân zahmına ey merhem-i elmâs-ı hicrân kim

Yine nâsûr-ı bih-bûdı girîbânını devşirmiş” Nâilî (İpekten, 1990: 234, G. 230/4)

Yüzlerce yıl kadın makyaj malzemelerinden biri olan sürme (kuhl) Divan şiirinde özellikle sevgiliyle ilgili beyitlerde anılmıştır. Gözleri güneşin zararlı ışınlarından koruduğuna inanılan sürmenin içerisinde kimi zaman değerli cevherler katılmaktadır. Bu sürmeye kuhl-ı cevâhir de denir (Buçukcu, 2018: 195-200). Divanlarda özellikle elmas, kuhl kelimesi ile birlikte anılarak şairler, bu uygulamaya dikkat çekmektedir:

“Sûde-i elmâsı kuhl-ı dâde bilmezse eger

Derd-mendân-ı mahabbet rûy-ı dermân görmesün” Mezâkî (Mermer, 1991: 499, G. 24/8)

İçki meclisi ve bu meclisin öğeleri de elmasla ilişkilendirilmiştir. Bu meclisin temel öğelerinden olan kadeh, parıltısı ile elmasa benzetilmiştir:

“Dirsem ‘aceb mi hâtem-i Cem devr-i meclise

Elmâs câm-ı sâde mey-i hûş-güvâr la’l” Bâkî (Küçük, 1994: 292, G.311)

Saf hali ile rakı berraktır, bu hali ile elmasa benzetilir:

“Rîze-i elmâsdur her katresi içme ‘arak

Dâ’im elden koma yâkûtı müferrihdür şarâb” Nev’izâde Atâyî (Karaköse, 2017: 56, kıt. 48/1)

Su, berraklığı ile elmasa benzetilmiştir:

“Giryeye-i şâdîde bayram ayı güyâ şimdi

Ab-ı elmâsda bir mevcdir eyler lim’ân” Giritli Ali Aziz Efendi (Aydın, 1996: 67, G. 15/7)

Elmasın yontulmuş, şekillendirilmiş hâli olan pırlantalara da divanlarda rastlanmaktadır. Elmasların pırlanta olabilmesi ve pırlantanın iyi bir şekilde ışığı yansıtması ve ışığı kırabilmesi için kesimi çok önemlidir. Bu işlem ne denli ustaca yapılırsa pırlantada o kadar az kusur olacaktır. Kesim işlemi pırlantaya asıl değerini veren işlemdir. Bir pırlanta ne denli duru ve parlak ise o kadar değerlidir (Yarar & Özer, 2017: 85-90).

Sevgilinin alnı parlaklığı ile pırlantaya benzetilir:

“Vechi var şa’şa’a-pâş olsa o pırlanta-cebin

Leb-i yâkûtuna lüknet ile şu su geliyor” Faik Ömer (Büyükkaya, 2008: 202, G. 35/4)

Âşğın nezdinde sevgilinin gönlü elmastan bile daha kıymetlidir:

“Nedîmâ nâmını mümkün mi nakş ey nevk-i tîğ-i âh

Dil-i yâr adlı bir elmâsdan kıymetli taşım var” Nedim (Macit, 1997: 285, G.23/5)

Kimi zaman elmas, tüm şiirin odak noktası hâline gelir. Bağdatlı Ruhî, Nakşî ve Mehmed Şerif Efendi elmas redifli şiirler yazmışlardır.

“Hüsnünden alup reng o güliñ peyker-i elmâs

Gülgûn görünür takdîği engüşter-i elmâs”

Mehmed Şerif Efendi (Yağcı, 2006:200, G. 75/1)

Dünya üzerinde öyle özel elmaslar vardır ki onlara özel isimler verilmiştir. Topkapı sarayında bulunan dünyaca ünlü Kaşıkçı Elması bunlardan biridir. Divanlarda karşımıza çıkan böyle bir elmas ismi Şebçerağ’dır. Şebçerağ hem gerçek bir elmasa ad olmuştur hem de bir efsanede yer almıştır. Efsaneye göre Şebçerağ, geceleyn ışık saçan bir cevherdir. Türkçe adı şimşirek taşıdır. Efsaneye göre deniz öküzü/aygırı (gâv-ı bahrî) geceleyn karaya otlamaya çıktığında bu cevheri ağzında getirip çayırılığa bırakır, onun ışığında da otlarmış. Bunu gören köylüler hayvanı korkutarak bu cevheri elde etmişler (Onay, 1996: 456-457). Işık saçtığı için bu taşta kevkib-i şeb-efrûz da denmiştir (Pala, 2002: 422-423). Şebçerağ aynı zamanda Türk tarihinde anılan bir elmasa da ad olmuştur. Şebçerağ adlı elmas bir süre padişahlar tarafından yüzük taşı olarak kullanılmış, daha sonra I. Ahmet tarafından Ravza-i mutahhara’ya gönderilmiştir. Çevresi 220 küçük elmasla süslenmiş bir levha olarak bu elmas günümüzde Topkapı Sarayı Müzesinde bulunmaktadır (Atalar, 1988: 290).

Divanlarda şebçerağ değerli taşlardan biri olarak anılmıştır. Şairler sözlerini bu taşla benzetmişlerdir:

“Gayre uymaz güher-i nazm-ı bülendün Rüşdiyâ

Bir midür hîç şeb-çerâğ ü lâ’l ile seng tuhaf”

Sahhaf Rüşdî (Ekici, 2006: 166, G. 82/7)

Sultan I. Ahmed’in Şebçerağ adlı elması Ravza-i Mutahhara’ya göndermesi şairlerin övgülerinde yer bulmuştur:

“Genc-i lutf u mekrûmet Sultân Ahmed kim anun

Dergehinde şeb-çerâğ ile berâberdir haze’f”

Yahya Nâzım (Gümüş, 1992: 584, G. 38/5)

Divan şairleri şebçerağ kelimesini bahsedilen efsaneye uygun olarak parlak bir cevher olarak da anmışlardır:

“Cihâdın şeb-çerâğı cevheri na’tın zebânımda

Mücâhid kenzinün dür-dânesidir yâ Resûla’llâh”

Hasan Hilmî Edirnevî (Ekici, 2010: 342, K. 302/2)

Şebçerağ’ın denizden gelen bir aygır tarafından getirildiği efsanesine uygun olarak şairler Şebçerağ ile deniz arasındaki bağlantıyı vurgulamışlardır:

“Sensin ol mâh-ı Nebi-yi Mustafâ

Şeb-çerâğ-ı bahr-i eltâf-ı Hudâ”

Fahr-i Celvetî (Alkan, 2015: 120, G. 129/2)

Âşığın gözyaşları da bu parlayan cevhere benzetilmiştir:

“Şeb-çerâğ -ı güher-i eşk ü şerâr-ı ahîfi

Eyledi her birini meş’ale-i râh-ı ümîd”

Giritli Aziz Efendi (Aydın, 1996: 108, K. 2/29)

Sevgilinin parlak yanağı da şairler için Şebçerağ’dır.

“Şeb-çerâğ-ı ruhuna ger ola pervâne felek

Geçüre şevk ile şâm u seheri döne döne” Hikmetî (Eğri, 2006: 215, G. 217/4)

Taşlıcalı Yahya Bey, sevgilinin yanağını Şebçerağ’a benzetir. Fakat şair bu beyitte Şebçerağ’ı bir inci olarak ele almıştır:

“Ey kamer seyyâre-veş olmuş yanağın pür-‘arağ

Görmeyen görsün bugün deryâda dürr-i şeb-çerâğ” Taşlıcalı Yahya Bey (Bozyiğit, 2021: 542, G. 199/4)

Bir lale çeşidine, Şebçerağ ismi verilmiştir. Şairler Şebçerağ kelimesini hem elmas hem lale türü anlamına uygun gelecek şekilde kullanmışlardır:

“İkbâlün ile lâle-i feyz-i Hudâ gibi

Hem-seng-i şeb-çerâğdur ezhâr-ı ma'rifet Seyyid Vehbi (Dikmen, 1991: 182, K. 40/13)

Göz, parlaklığı ile Şebçerağ’a benzetilmiştir:

Şeb-çerâğ-ı dideye kâsd edeli düzd-i remed

Uyhu yüzün görmez oldı pâsbân oldı gözüm Üsküplü İshak (Keklik, 2014: 220, G. 187/2)

Sevgili, âşğın gözünün nuru ve ışık saçan şebçerağdır:

“Şeb-çerâğum nûr-ı dîdemsün benüm ey meh-cebîn

Gel efendüm rûşen eyle beyt-i aḥzânum didüm” Bolulu Hanif (Başer, 2018: 86, G. 74/2)

Âşğın gönül yarası parlaklığı ve değerli oluşu ile şebçerağ elması olarak hayal edilmiştir:

“Şeb-çerâğ-ı dâğ-ı gönlüm sanma şem'-i mürdedir

Bezm-i ‘aşğ iğyâsı olmuş bir dil-i pejmürdedir” Enderunlu Ferid İbrahim (Çobanoğlu, 2006: 108, G. 10/1)

Geceleri gökyüzünü aydınlatan yıldızlar devamlı bir hareket halindedir. Bu doğal olguyu şair, yıldızların eline parlayan bir cevher olan Şebçerağ’ı alarak sevgisini araması olarak hayal eder:

“Seyr edem o mehi deyü felekde her şeb

Şeb-çerâğ ile gezer tâ be-seher her kevkeb” Fahr-i Celvetî (Alkan, 2015: 56, G. 13/1)

Âşğın ahı hep yakıcı bir alev olarak hayal edildiğinden, bu yakıcı ah, parlaklığı ile Şebçerağ’a benzetilir:

“Fürûg-ı hâne-i dil şeb-çerâğ-ı âhdandır heb

Fetîl-i âha ammâ sûz u tâb ol mâhdandır heb” Enderunlu Fâzıl (Yanartaş, 1997: 848, G. 15/1)

Işık vermesi ile güneş, kimi şiirlerde Şebçerağ olarak hayal edilmiştir:

“Mâh-ı nev fülk-i mu'allak bahr çarh-ı bî-çarâr

Şeb-çerâğ-ı nûr-baḥş u lü'lü-i lâle güneş” M. Seyyid Şerifi (Yazar, 2006: 236, G. 149/6)

SONUÇ

Kristalleşmiş saf karbondan oluşan elmaslar, tarih boyunca ışıltıları ile insanoğlunu etkilemişlerdir. Elmaslar, kimi inanışlarda kutsal sayılmışlardır. Dünyada geçmişten günümüze zenginlik ve güzellik sembolü olarak görülen elmaslar, Divan şairlerini de etkilemişlerdir. Sert olmaları, ateşten etkilenmemeleri, nadir bulunmaları, parlaklıkları, derin madenlerden çıkarılmaları ve saydamlıkları ile şiirlerde yer bulmuşlardır. Şairler hem sevgilinin hem de kendilerinin birçok yönünü bu cevhere benzetmişlerdir. Şairin hayal dünyasında elmas, değerli ve parlak oluşuyla sevgilinin teninin, bedeninin tamamının veya bir bölümünün, içki ve kadehin, şairin kendisinin veya sözlerinin simgesi olarak yer almıştır. Şiirlere baktığımızda elmasların mücevherlerde de kullanılmış olduğunu anlıyoruz. Bu da bizi Osmanlı döneminde günlük yaşamda elmasın, bir zenginlik, güzellik ve güç sembolü olarak kullanıldığı fikrine ulaştırmaktadır. Divan şairlerinin eserlerinde elmaslar, estetik ve kültürel öğeler olarak yer almıştır. Bu şiirlerde elmas tozunun bir zehir olarak kullanıldığı veya yaraların kapanmasını engellediği gibi bilgilere de yer verilmiştir. Şebçerağ adlı elmas ile ilgili beyitlerde tarihî bir bilgi ile efsanevî bir bilginin de iç içe geçtiğini görmekteyiz. Bu değerli elmasın peygamberin razasına hediye olarak gönderildiği bilgisi de Osmanlı padişahlarının Hazreti Muhammed'e duydukları saygıyı anlamak açısından önemlidir. Elmas kelimesi Divan şiirinde keskin çelik anlamına uygun gelecek şekilde de kullanılmıştır. Sevgilinin yan bakışları, delici kirpikleri keskin oluşları ile çeliktendir. Bu çalışmada dünyanın en değerli taşı olarak kabul gören elmasların Divan şiirindeki yeri ve önemi belirtilmeye çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

- Açıkgöz, C. (2016). *Nakşî-i Eyyûbî [Ö. 1764] Hayatı, Sanatı ve Divanı (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin, Nesre Çeviri)*. Marmara Üniversitesi SBE, Doktora Tezi, İstanbul.
- Akkuş, Y. (2010). *Benderli Cesârî'nin (Ölüm: 1829) Divânı ve Divânçesi (İnceleme-Tenkitli Metin)*. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul.
- Alkan, A. (2015). *Fahrî-î Celveti: Hayatı, Eserleri ve Divanının Tenkitli Metni*. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Argunşah, M. (1999). *Muhammed b. Mahmûd-ı Şirvânî Tuhfe-i Murâdî İnceleme-Metin-Dizin*. Ankara: TDK Yayınları.
- Atalar, M. (1988). *Türklerin Kâbe'ye Yaptıkları Hizmetler*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 30 (1-4), 287-292.
- Aryürek, M., İyioğlu, M. T. (2020). *Elmas ve Elmasın Mücevher Takı İmalatında Kullanımı*. Ulakbilge, 55, 1575-1587.
- Aydın, G. (1996). *Giritli Ali Aziz Efendi Divanı*. Fırat Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi, Elâziğ.
- Başer, R. (2018). *Bolulu Hanif Divanı*. Gazi Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

- Bozyiğit, E. (2021). *Taşlıcalı Yahyâ Bey Divanı (İnceleme-Tenkitli Metin-Nesre Çeviri-Sözlük)*. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul.
- Buçukcu, Z. (2018). *Klasik Türk Şiirinde Kuhl-i Cevâhir ve Tûtiyâ Üzerine Bazı Dikkatler*. Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi, Tebdiz Özel Sayısı, 195-200.
- Büyükkaya, H. (2008). *Faik Ömer ve Divanı: Karşılaştırmalı Metin-İnceleme*. İstanbul Kültür Üniversitesi SBE, Doktora Tezi, İstanbul.
- Çakır, M. (2008). *Kavsi, Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanı (İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin)*. Gazi Üniversitesi SBE, Doktora Tezi, Ankara.
- Çobanoğlu, F. (2006). *Enderunlu Ferîd İbrahim Dîvânı'nın Metni ve İncelenmesi*. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul.
- Çolak, M. (2010). *Emetullah Hanım Divanı*. Dumlupınar Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi, Kütahya.
- Demir, H. (2017). *Lâzîkîzâde Feyzullah Nâfiz ve Dîvânı*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.
- Demirkol, H. Ç. (2003). *Divan-ı Nûzhet İnceleme-Tenkitli Metin-İndeks*. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş.
- Dikmen, H. (1991). *Seyyid Vehbî ve Divanının Karşılaştırmalı Metni*. Ankara Üniversitesi SBE, Doktora Tezi, Ankara.
- Dikmen, M., & Çetin, K. (2012). *Klâsik Türk Şiirinde Kadın Takı ve Aksesuarları*. Bilig, 61, 71-98.
- Doğan, M. N. (1997). *Lâle Devri Şâiri Şeyhülislam İshak ve Dîvânı*. İstanbul: MEB Yay.
- Durkaya, H. (2017). *Handânî Dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin)*. Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, Erzurum.
- Eğri, A. (2006). *17. yy. Şairlerinden Hikmetî ve Divanı*. Gazi Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Ekici, H. (2006). *Sahhaf Rüşdi ve Divanı'nın Tenkitli Metni*. Balıkesir Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir.
- Ekici, H. (2010). *Hasan Hilmî Edirnevî Divanı (İnceleme-Metin)*. İnönü Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi, Malatya.
- Genel Osmanlıca Sözlüğü, bâbet için, Erişim Tarihi: 14.09.2022

<https://kelime.com/kelime/b%C3%A2bet/63335462101dea5b8e0ee57f/os/tumu/tumu>

- Gümüş, N. (1992). *Yahya Nazım Divanı, I, İnceleme – Metin*. Erciyes Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans, Kayseri.
- Hamami, E. (2001). *Râmî Dîvânı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- İpekten, H. (1990). *Nâilî Divanı*. Ankara: Akçağ Yay.
- Karaköse, S. (2015). *Nev'izâde Atayî Divanı (Elektronik Sürüm)*. Malatya: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.
- Keklik, M. (2014). *Üsküplü İshak Çelebi Divan (Metin-Çeviri Açıklamalar-Dizin)*. Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi SBE, Doktora Tezi. Biřkek.
- KIRBIYIK, M. (2007). *Bazı XVI. Yüzyıl Divanlarında Kıymetli Taşlar*. Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 18, 61-75.
- Köksal, M. F. (2016). *Son Dönem Divan Şairlerinden Kütahyalı Vasfî Dîvânı*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Kömürlü, E., Özkan, F. S. (2013). *Tarihten Günümüze Elmaslar*. Madencilik Türkiye, 76-83.
- Kutlar, Fatma S. (2001). *Ahmed-i Bîcân'ın Manzum Cevâhîrnamesi*, Milli Folklor, 13 (49), 80-86.
- Kutlar Oğuz, F. S. (2013). *Antepli İbrâhîm Bin Bâlî'nin Hikmet-Nâme'sinde Taşlar ve Madenler*, Prof. Dr. Tulga Ocak'a Armağan, 78-108.
- Küçük, S. (1994). *Baki Divanı*. Ankara: TDK Yay.
- Macit, M. (1997). *Nedîm Divanı*. Ankara: Akçağ.
- Mermer, A. (1991). *Mezâkî Divanı*. Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yay.
- Okçu, N. *Şeyh Galip Divanı*. E-kitap <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10654,metinpdf.pdf?0> Erişim tarihi: 20.09.2022
- Okmak, Ö. (2008). *Ahmed Bâdî Dîvânı (Metin-İnceleme)*. Trakya Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi, Edirne.
- Onay, A. T. (1996). *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*. Ankara: MEB.
- Özgeriş, M. M. (2016). *Değerli Taşlar Yönünden Ahmet Paşa Divanı*, Türkiyat Mecmuası, 26 (2), 307-324.
- Pala, İ. (2002). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, (6. Baskı,)* İstanbul: L&M Yay.
- şavlı F.L., 2002. *Elmas savaşları*. Madencilik Bülteni, 63, 34-37

Tarlan, A. N. (1992). *Hayâlî Divanı*. Ankara: Akçağ Yay.

Toprak, Y. (2017). *Kanûnî Devri İhtişamının Divan Şiirine Yansıması (Hayâlî, Bâkî ve Taşlıcalı Yahyâ Divanlarında Değerli Taşlar)*. Çaç Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi, Mersin.

Tulum, Mertol, M. A. Tanyeri (1977). *Nev'î Divan (Tenkidli Basım)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay.

Ünal, H. (2003). XVIII. yy. *Divan Şairi Hafîd, Hayatı, Eseri, Edebî Kişiliği ve Divanı'nın Tenkitli Metni*. Gazi Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Üzgör, T. (1991). *Fehîm-i Kadîm Hayatı, Sanatı, Dîvân'ı ve Metnin Bugünkü Türkçesi*. Ankara: AKM Yay.

Yağcı, Ö. G. (2006). *Mehmed Şerif Efendi Divanı (İnceleme-Metin)*. Kırıkkale Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale.

Yanartaş, Y. (1997). *Enderunlu Fazıl Divanı, Edisyon Kritik, İndeks ve İnceleme*. Dokuz Eylül Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

Yavuz, K., Yavuz, O. (2016). *Muhibbî Dîvânı Bütün Şiirleri*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay.

Yarar, A. E., & Özer, N. P. (2017). *Bir ürün olarak pırlanta ve pırlantanın üniversite çalışanlarınca algılanan ürün imajı: Gümüşhane ve Necmettin Erbakan Üniversitesi örneği*. Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi, 5(1), 85-117.

Yazar, S. (2006). *Seyyid Şerîfî Mehmed Efendî; Hayatı, Divanı ve Hilyesi*. Fatih Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Yorulmaz, H. (1989). *Koca Ragıp Paşa Divanı*. İstanbul Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.